

Петя Асенова (София)

ПРОФ. БОРИС СИМЕОНОВ КАТО ЕЗИКОВЕД И ОНОМАСТ

Проф. Борис Симеонов навърши почетната възраст седемдесет години. По-голяма част от тях – над 40 години, е посветил на езикознанието. В тази научна област той е публикувал над 253 изследвания (от които 9 са монографии, а около 130 са популярни тълкувания на географски и други имена), изработил е учебни помагала, рецензирал е и е редактирал стотици страници от трудове на свои колеги и ученици.

Борис Симеонов е роден на 29 септември 1925 г. в с. Мургащ, Годечко, в семейство с четири деца. Родителите му, със скромни финансови възможности (бащата е държавен чиновник), успяват да ги изучат всичките. Борис Симеонов завършва класическата паралелка на Трета Софийска мъжка гимназия през 1944 г. с отличен успех, а след това – и класическа филология през 1950 г. в Софийския университет също с отличен успех. Солидната му подготовка по класическите езици му дава необходимата основа за успешна работа в областта на индоевропейското езикознание. Но неговите изследвания надхвърлят тези рамки. Работата му на преподавател в Катедрата по общо езикознание, където е назначен като асистент през 1952 г., насочва интересите му към разнообразни езиковедски области – общо езикознание, балканско езикознание, фонология и етимология... Но любимите му области, в които е дал най-много и най-значителни приноси, си остават ономастиката и прабългаристиката.

Борис Симеонов се хабилитира за доцент в Софийския университет през 1966 г. с изследване в областта на ономастиката. Това са монографиите *Топонимията на Годечко* (1965) и *Етимологичен речник на местните имена от Годечко* (1966). В топонимията на този западен български край той открива два архаични пласта – предславянски (трако-романски) и славянобългарски.

За първи път в това изследване получават етимология трако-романските топоними *Бучумет, Пинет, Ковцел, Муцкел, Цикура*; а също така *Вакарел, Балша, Магул'ица, Ренда*. В част от предславянските имена се наблюдава последователна замена на *с* с *ш* (напр. *Шаратур, Шурдил*). В резултат на славяно-романския билингвизъм са проникнали местни имена като *Беренде, Цициман, Аламан*, които според автора носят следите на "някакъв узко-печенежки тип език".

Славянобългарският пласт имена от Годечко пази достатъчно старинни особености – следи от праславянски акавизъм (напр. *Прагдоно, Магул'ица, Расул'е, Арпйца, Магйла*); остатъци от троен член (напр. *Върсоло, Малосе, Гърбас*). Мотивирано обяснение получават славянски по произход имена от редки словообразователни типове като *Занога, Пропол'е, Разкърс'е, Скривена, Уплас, Сувая, Лисина, Пролеша, Етропол'е, Млака, Годеч, Мургаш, Немолия, Вълковия*. Като се основава на имената от типа *Прекърс'е/Прекръст'е, Разкърс'е, Брайк'овци/Брак'овци*, в една друга публикация (*Към въпроса за западно-южнославянската топонимия на СР Румъния*, 1968) Борис Симеонов опонира на Емил Петров и ч отпосно техния сръбски произход на територията на Румъния и получава положителни отзиви за това както в самата Румъния, така и в тогавашните Чехословакия и ГДР.

По-кратките ономастични изследвания на Борис Симеонов днес надхвърлят 95. Те покриват цели райони от територията на България – *Сливнишко* (1971), *Софийско* (1972), районите на гр. *Плиска, Шуменско* (1980), на с. *Черна, Тулчанско* (1985), *Повопазарско* (1985), *Ловешко* (1986), *Ямболско* (1994)... Авторът им анализира историческите пластове в българската микротопонимия – тракийски, гръцки, народолатински, стари славянски, прабългарски, като по този начин изяснява етническите взаимодействия и демографските движения. Той установява някои интересни фонетични явления в топонимите: обратна на редуцията тенденция, по силата на която гласните *ъ, и, у* в предударено положение се регистрират съответно като *а, е, о*; редуване на звучни и беззвучни експлозивни в начално положение, напр. *Габрак – Кабрак, Дере – Тере, Бунар – Пунар*, което Б. Симеонов обяснява като хуно-татарско въздействие в местните говори в резултат на билингвизма и отхвърля като неоснователно определянето му като наследен от тракийски лауфершибунг. За имената от типа *Босатца/Пусатца* утвърждава вероятен прабългарски или татарски произход.

Изследователският интерес на Борис Симеонов се съсредоточава и върху познати, но незадоволително обяснени имена като *Добруджа* (1967), *Гурмазово* (1967), *Гиген* (1968), *Перник* (1973), *Шабла* (1979),

Кърджали (1987), Дряново (1988), Пиргуля (1988) и т. н., на които той посвещава самостоятелни статии. Творческото му безпокойство го връща към отделни имена всеки път, когато може да внесе по-убедителни аргументи в етимологията им (срв. *Етрополе*, 1967, 1969, 1971).

Приносът на Борис Симеонов за проучването на българската ономастика няма да бъде цялостно представен, ако не се изтъкне неговата всеотдайна теренна и организаторска работа. Той е първият университетски преподавател, който подготвя и провежда в няколко последователни години, като се започне от 1960 г., студентските топонимични експедиции на Софийския университет. Така бива събран топонимичен материал от Радомирско, Пернишко, Ловенско, Тетевенско, Панагюрско, Разложката котловина, Родопската област, Черноморието и т. н., който поставя основите на един топонимичен архив, ползван от много езиковеди. Всеки фиц от този материал е минал през ръката и през внимателния взор на ръководителя на експедициите. Самите студенти, участници в експедициите, не само получиха там първите умения да прилагат наученото в аудиторията при изпълнение на конкретни езиковедски задачи, но бяха и първите автори, които обработваха събрания от самите тях материал в дипломните си работи. Борис Симеонов е бил научен ръководител на десетки подобни дипломни работи. Навсякъде, където той по-късно е преподавал — в Пловдив, в Шумен — тази полезна практика е продължавала и е давала добри резултати. Днес едва ли има название от актуалната ономастика, изследвано от Борис Симеонов, което да не е записано на терена от самия автор и многократно проверено.

Особено място в ономастичните изследвания на Борис Симеонов заемат названията от прабългарски произход, не само защото той се хабилитира за професор през 1983 г. с труд върху прабългарската ономастика. Прабългарската ономастика, като фрагмент от прабългарските езикови остатъци, се вписва в предпочитаната от Б. Симеонов изследователска област — п р а б ъ л г а р с т и к а т а. Той е един от българските автори, чиито приноси развиват самата област.

Прабългарската проблематика, върху която работи Борис Симеонов, е разнообразна, но всички теми (етнонимия, топонимия, антропоимия, титулна практика, епиграфика) са системно обусловени и насочени към една цел — осветляване на етиогенезиса на българите и на духовната култура на техните прабългарски предци.

Като се основава на ранновизантийски и китайски източници (до V в.) и на лингвистични данни Б. Симеонов заключава, че прабългарският е хуно-алтайски език, родствен, но не идентичен с тюркските езици. Заедно с уйгури, хуни и други племена прабългарите се отнасят към

северозападния хунски клон, чиито представители се установяват край р. Волга през II – III в. (вж. *К вопросу о происхождении и этнической принадлежности праболгара*, 1982).

Неговото тълкуване на етнонима *булгар(и)* е убедително, тъй като авторът го включва в системата на други древни етноними от Централна Азия и на прабългарските родови и някои лични имена, основаващи се на тотемната практика, дълбоко проникнала в мирогледа, религията и духовната култура на прабългарите, и възникнала в общността с централноазиатските етноси още в тяхната прародина (вж. *Относно тотемизма на прабългарите*, – В: П р о б л е м и на прабългарската история и култура, София, изд. БАН, 1989). Според автора нашето етническо име е двусъставно: *булг(а)* “животно с ценна кожа, белка, златка, самур и -ар “човек, хора”. Добър словообразователен паралел дават етноними със същия втори компонент *ав-ар, хаз-ар, тат-ар, кач-ар, каб-ар* и собствени имена като *Чакър-ар, Куби-ар, Ерми-ар*, чиито първи компоненти са названия на животни или птици, напр. *чакър-ар* “хората на сокола”, следователно *булг-ар* би означавало “хората, потомците на булгата” (вж. *Произход и значение на името българии*, 1979). Повечето родови, племенни и лични имена на прабългарски ханове, известни от византийските извори, от надписи от Североизточна България и от “Именника на българските ханове” са тотемни (вж. *Произход и значение на основните прабългарски родови имена*, 1980): *кутур-гур* “родът на благородния елен, родът на марала”, *хуно-гундур* “хуните бобри”, *барс-ил* < *барс* “тигър”, *ил/ел* “народ, страна” (вж. *Към въпроса за произхода и значението на прабългарските племенни имена*, 1981; *Кутургури или Кутригури*, 1984); *Дуло* “босен кон > човек на босен кон > конник” (вж. *Происхождение и значение исторического родового имени Дуло*, 1979); *Курт* “вълк”, *Курт, Кубрат* “Вълкът – Обединител” (вж. *Курт, Кубрат или Курт Кубрат*, 1983); *Омуртаг* “орел” (вж. *Произход и значение на личното име Омуртаг*, 1984). Б. Симеонов тълкува също името на хан *Аспарух* и обяснява причините за различните му форми *Исперих, Есперих, Испор* (вж. *Аспарух или Исперих*, 1981).

Борис Симеонов обогатява познанията върху прабългарската ономастика и с убедителните доказателства за прабългарския произход на селищните имена *Каспичан, Тутракан* (1988), *Шабла, Мадара, Осмар* (1984). Негова особена заслуга е издирването на неизвестни топоими от прабългарски произход и тяхното разтълкуване, напр. *Долай, Цингура, Аспар-бунар, Абоба, Сакар* (1987), *Каргуна* (1994)...

Друга тема на прабългаристиката се разработва в монографията на Б. Симеонов *Титулная практика в ханской Болгарии: происхож-*

дение, структура и значение прабългарских титулов в периоде между VII и X веками (1981). В нея авторът анализира задълбочено 32 титли на длъжностни лица във военно-административната йерархия на Първата българска държава – хан, кавхан, ювиги, хан, таркан. За първи път тук се обясняват и почти неизвестните самсис, магот, книн, канартикин и др.

Прабългарската съставка в лексиката на нашия език, извлечена от ономастиката и титулните названия, се допълва от битуващите в езика ни лексеми, чийто прабългарски произход в много случаи се доказва за първи път от Б. Симеонов, напр. *кокиче, шубрак, чакърест, шарка, шаря* (стб. *шаръчии*), *шавар, шаран*, диалектните *инка, алаша, шангал, кешир...* (вж. *Прабългарската съставка на нашия език*, 1979; *Приносът на акад. Ст. Младенов за проучване на прабългарската съставка на езика ни*, 1981 и етимологии на отделни думи в сп. "Български език").

От началото на осемдесетте години, ето вече повече от 15 години, Борис Симеонов усилено работи в една трудна насока на прабългаристиката, която предполага натрупване на опит и ерудиция и не обещава бърз и лек успех. Това е дешифрирането на прабългарското рунно писмо. На него принадлежи един оригинален опит за разчитане на тризначен рунен надпис върху строителен блок от времето на ханска България (вж. *Рунная письменность древних болгар*, 1981). Но като особено постижение трябва да се оцени установяването на стойностите на редица рунни знаци от надписи (вж. *Рунните писмени паметници у старите българи*, *Die slawischen Sprachen*, Band 10, Salzburg, 1986; *Повооткрит прабългарски надпис*, сп. А р х е л о г и я, 1988). С помощта на рунните знаци той тълкува в монограм върху пръстен от Кубратовото съкровище означението на името *Кубрат, Курт* (вж. *Монограмите на хан Кубрат* в различни шуменски издания от 1989).

Интересни приноси има Б. Симеонов в областта на общата, българската, съпоставителната и балканската ф о н о л о г и я. Публикувал е студия върху дистрибутивната характеристика на фонемата "В" в български (1976), интересува го също дистрибуцията на сонантните фонemi (1973) и въобще дистрибуцията на българските фонemi (1976), както и фонологичната характеристика на беззвучните съгласни и на гласните в книжовния ни език (1970). В негови статии българската фонологична система се съпоставя с фонологичната система на руския език (1976), на френския (1982), на румънския (1982). Описал е даже фонологичната система на суахили (1970).

На фонологичните системи на балканските езици той е посметил статии върху общите им черти (1976) и на консонатнизма им в частност

(1975). Консонантните ситеми в балканските езици са обект и на студията му *Моделиране на консонантната система в балканските езици* (1977). Описанието пък на фонологичната система на каракачанския диалект от района на Берковица и Вършец (1970) буди интерес с особеностите спрямо общогръцкия, развити в условията на езиков контакт.

Фонологичните изследвания на Борис Симеонов са изградени на обща теоретична основа – идеята на Н. С. Трубецкой за триизмерност на фонемните системи: всяка фонологична система се състои от три вида фонемни – вокали, сонанти и консонанти, а фонологичното съдържание на фонемите е обусловено от три основни качества – локалност, модалност и сонорност за консонантите или локалност, модалност и квантитет за вокалите и сонантите. Промените, които настъпват с фонемите, се свеждат до промяна на едно от тези три измерения (вж. също *О некоторых основных вопросах теоретической фонологии*, 1975).

В областта на балканското езикознание Борис Симеонов има приноси не само в изследването на фонемните системи на съвременните балкански езици. Той се занимава още и с резултатите от румъно-българския билингвизъм в езика на изтъкнатите български възрожденци – писатели и революционни дейци, пребивавали в Румъния през XIX в. – Хр. Ботев (1966), Д. Войников (1978), Л. Каравелов (1975), П. Берон, а също и ролята на румънския език при формирането на българската възрожденска лексика (1981).

Борис Симеонов е представител и на една българска традиция в лингвистичната балканистика – изследванията върху палеобалканските езици. В това отношение той е достоен последовател на своя учител Владимир Георгиев. Увличат го както характерните особености на самите субстратни езици и на балканолатинския (вж. напр. *Гетите и техният език*, 1978; *Тракийски етимологии*. – Б ъ л г. език, 1987), така и отношенията между тракийския, балканолатинския и славянския, а оттам и наследените от тях елементи в лексиката и ономастиката (вж. напр. *К вопросу о субстратных фракийских элементов в болгарском языке*, 1974; *Към въпроса за ранните латински заемки в старобългарския*, 1968; *О характере местных названий романского происхождения в НР Болгарии*, 1975; *Noms des lieux romans en -ecel/-icel*, 1969 и др.).

Разностранните лингвистични интереси на Борис Симеонов се проявяват в неговите приноси по индоевропейско езикознание. (Разглежда лаутфершибунга и други фонетични явления в старите индоевропейски езици, предлага уточнение към Гросмановия закон и др.). А в областта на общото езикознание той е автор на студии и статии за отношението между езика и мисленето, за знаковия характер

на езика, за езиковата норма, за структурата на думата, за граматичното значение и др.

Борис Симеонов е представлявал българската наука на повече от 30 международни и 50 национални форума.

Дейността на Борис Симеонов като учен-езиковед не може да се отдели от преподавателската му работа. Неговите спецкурсове в София, Пловдив, Шумен и Велико Търново са съзвучни с научните му занимания: *Актуални проблеми на общото езикознание, Увод в индоевропейското езикознание, Прабългарите и техният език.*

Борис Симеонов е от малкото съвременни професори, които ще оставят на езикознанието свои преки ученици. В ръководените от него студентски научни кръжоци и топонимични експедиции направиха първи стъпки много днешни институции. Той продължаваше да се интересува от тяхното развитие и след напускането на студентската скамейка, да жертва своето време, за да помага на тях, а нерядко – и да им подари своя идея.

За своята дейност на учен и на разпространител на научни знания Борис Симеонов е удостоен с орден “Кирил и Методий” I и II степен. Той е удостоен и с награда, за която може да мечтае всеки преподавател – признателността на студентите си, у които е събудил интереса към езикознанието и ги е упътил към една професия, достойна да бъде съдба.

Забележка: Пълни библиографски данни за цитираните трудове от 1954 до 1984 г. могат да бъдат намерени в *Библиография на трудовете на Борис Симеонов* от Мария Д а н ч е в а – С ъ п о с т. е з., X, 1985, № 5, 107–115.